

УДК 343.36

Руслана Кархут,*аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНИЙ СТАТТЕЮ 232 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті досліджено суб'єкт злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща. Здійснено характеристику ознак суб'єкта злочину за втручання в діяльність судових органів Республіки Польща. Визначено, що суб'єктом втручання в діяльність судових органів за законодавством Республіки Польща може бути фізична осудна особа, яка досягла 17-річного віку.

Ключові слова: втручання в діяльність судових органів, суб'єкт злочину, діяння, осудність, неосудність, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що до кримінальної відповідальності притягається не кожна особа, яка вчинила діяння, визначене кримінальним законом як злочин, а лише та, яка є його суб'єктом, цей суб'єкт злочину, як і його об'єкт, а також об'єктивну та суб'єктивну сторони визнають самостійними й обов'язковими елементами кожного складу злочину. Крім того, характеристика поняття і сутності суб'єкта злочину, а також дослідження кримінального права зарубіжних країн має велике методологічне значення для вітчизняної науки кримінального права та законодавства.

Питання, яке стосується суб'єкта злочину, посідає важливе місце у теорії і практиці застосування норм кримінального законодавства, оскільки суб'єкт злочину є одним з елементів складу злочину, тобто підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Без встановлення суб'єкта злочину не може бути виконане одне з кримінально-процесуальних завдань, а саме застосування покарання до винної особи.

Аналіз останніх досліджень. Характеристику суб'єкта злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща, у своїй праці, зокрема у частині визначення стану неосудності, розмежування психічних хвороб та інших психічних розладів, досліджував А. Цоль. Інший учений, В. Вольтер, польській доктрині кримінального права запропонував своє визначення видів психічних розладів.

Мета статті – провести дослідження особливостей суб'єкта злочину як елемента складу злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща (далі – КК Республіки Польща). Його новизна полягає в аналізі ознак суб'єкта злочину, які передбачають відповідальність за втручання в діяльність судових органів Республіки Польща, що в подальшому дасть змогу здійснити ґрунтовний компаративістський аналіз кримінального законодавства України, зокрема статті 376 Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. У польському кримінальному законодавстві немає законодавчого визначення суб'єкта злочину. Підставою для кримінальної відповідальності в польському кримінальному праві є вчинення суспільно небезпечного, винного та протиправного діяння, забороненого кримінальним законом під загрозою покарання. КК Республіки Польща передбачає, що злочин може вчинити лише людина. Щоб притягнути її до кримінальної відповідальності, необхідно, щоб вона відповідала таким критеріям: а) досягла відповідного віку; б) досягла відповідного рівня розвитку (інтелектуального, емоційного, соціального, морального); в) її психічний стан під час вчинення суспільно небезпечного діяння забезпечував усвідомлення власної поведінки та можливість керування нею [3, с. 183].

На відміну від польського законодавства, в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) визначено поняття «суб'єкт зло-

чину». Зокрема, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність (стаття 18 КК України). Підставою для кримінальної відповідальності в українському кримінальному праві є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом (частина 1 статті 2 КК України).

Однак це не означає, що лише людина може підлягати кримінальній відповідальності за законодавством Республіки Польща. 22 жовтня 2002 року польським парламентом було прийнято Закон Республіки Польща «Про відповідальність колективних суб'єктів за діяння, заборонені під загрозою покарання» [4]. Відповідно до цього Закону кримінальній відповідальності підлягають юридичні особи, а також організаційні одиниці, що не мають статусу юридичної особи, однак окремі ознаки, які їх характеризують, властиві саме юридичним особам. Відповідальність юридичної особи залежить від вчинення злочину фізичною особою, діяння якої надало або могло надати колективному суб'єкту якусь користь (майнову чи немайнову). Щоб були підстави для притягнення до відповідальності колективного суб'єкта, необхідно, аби обвинувальний вирок відносно фізичної особи набрав законної сили. Юридичну особу можна притягнути до відповідальності лише за визначений перелік злочинів, передбачених статтею 16 вищезазначеного Закону. Серед цього переліку злочинів немає злочинів проти правосуддя, зокрема втручання в діяльність судових органів. У зв'язку із цим ми не вдаватимемося до детального аналізу кримінальної відповідальності колективних суб'єктів за законодавством Республіки Польща та не порушуватимемо дискусію, яка із цього приводу триває в Україні.

У Республіці Польща, як і в Україні, однією з умов кримінальної відповідальності є осудність особи. Існує презумпція, відповідно до якої особа, що досягла відповідного віку, відколи настає кримінальна відповідальність, є осудною. Тому, як зазначає А. Цоль, у КК Республіки Польща не визначено поняття осудності та її критерії. Однак у ньому чітко сформульовано критерії та умови винятку щодо осудності – стан неосудності. Стосовно ж неосудності, то у КК Республіки Польща ця категорія поділяється на два складника: джерела та їх наслідки. Джерелами неосудності називають психічну хворобу, недоумство, інший психічний розлад. Наслідками неосудності, згідно з КК Республіки Польща, є відсутність можливості під

час вчинення діяння усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними [5, с. 452-456].

В українському законодавстві, у частині 1 статті 19 КК України, поняття осудності визначено: зокрема, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Таким чином, осудна особа – це фізична особа, яка за віком і станом психічного здоров'я може усвідомлювати свої дії і керувати ними під час вчинення злочину.

Водночас антиподом осудності є поняття (формула) «неосудність». У частині 2 статті 19 КК України зазначено таке: «не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки».

Наведена формула неосудності має юридичний (психологічний) і медичний (біологічний) критерії. Юридичним критерієм неосудності є факт вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, за наявності доказів вчинення його особою, стосовно якої вирішується питання про неосудність.

Психологічний критерій неосудності містить дві ознаки: 1) інтелектуальну, тобто нездатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність); 2) вольову, тобто нездатність особи керувати своїми діями (бездіяльність). Інтелектуальна ознака психологічного критерію неосудності передбачає відсутність в особі здатності усвідомлювати як фактичну сторону діяння, так і його соціальний сенс (суспільну небезпечність). Вольова ознака психологічного критерію неосудності передбачає нездатність особи керувати своїми діями (бездіяльність).

Медичний критерій наявний, якщо буде встановлено психічну хворобу, що належить до однієї з чотирьох груп: хронічне психічне захворювання (шизофренія, епілепсія, прогресивний параліч тощо); тимчасовий розлад психічної діяльності (патологічне сп'яніння, патологічний афект, реактивний стан тощо); недоумство (від народження – олігофренія, набуте – деменція), яке має три форми – легка (дебільність), середня (імбецильність), тяжка (ідіотія); інший хворобливий стан психіки (решта психічних хвороб, які не увійшли до перших трьох груп, – наслідки черепно-мозкових травм, пухлин мозку тощо) [6, с. 102-103].

Хронічна психічна хвороба – досить поширений вид порушення психіки. До цих

захворювань відносять: шизофренію, епілепсію, параною, прогресивний параліч, маніакально-депресивний психоз та ін. Усі ці хвороби мають прогресуючий, важковиліковний чи взагалі невиліковний характер. Хоча і при цих захворюваннях можливі так звані «світлі проміжки».

Тимчасовим розладом психічної діяльності визнається гостре короткочасне психічне захворювання, що проявляється у вигляді нападів. Це захворювання виникає раптово (найчастіше внаслідок тяжких душевних травм) і за сприятливих умов раптово припиняється. До таких захворювань відносять різного роду патологічні афекти, алкогільні психози, білу гарячку тощо.

Слабоумство (олігофренія) – найбільш тяжкий психічний розлад (психічне каліцтво). Воно є постійним, природженим видом порушення психіки, що вражає розумові можливості людини. Можливі три форми слабоумства: ідіотія (найбільш глибокий ступінь розумового недорозвитку), імбецильність (менш глибокий), дебільність (найбільш легка форма). Усі ці захворювання різняться ступенем тяжкості розладу психіки.

Під поняттям «інші хворобливі стани психіки» розуміють такі розлади психіки, що не охоплюються вищезазначеними трьома видами психічних захворювань. До них відносять важкі форми психостенії, явища абстиненції при наркоманії (наркотичне голодування) тощо. Вони не є психічними захворюваннями в чистому вигляді, однак за своїми психопатичними порушеннями можуть бути прирівняні до них.

Щоб підтвердити наявність медичного критерію неосудності, досить встановити, що на час вчинення суспільно небезпечного діяння особа страждала хоча б на одне із зазначених захворювань [7, с. 63].

Порівнюючи польську концепцію неосудності з українською, можна дійти висновку, що джерела неосудності в доктрині польського кримінального права відповідають медичному критерію неосудності в українському праві, а наслідки неосудності в польському праві визначаються як юридичний критерій неосудності в українському праві.

У польській науковій літературі дискусійним залишається питання розмежування понять «психічна хвороба» та «інші психічні розлади». Залишається не до кінця дослідженою етіологія цих хвороб і питання їх впливу на здатність особи усвідомлювати свої діяння чи керувати ними. Психічна хвороба, як і будь-яка інша хвороба, зазначає А. Цоль, є динамічним явищем з різною інтенсивністю в різний період часу, що залежить від різних факторів, зокрема від того, чи приймає особа

ліки, тощо. Можливі періоди, коли хвороба не перешкоджає ні інтелектуальній, ні вольовій стороні осудності. Тому не можна сказати, що конкретна хвороба обов'язково повинна спричинити неосудність. У зв'язку із цим у кожному конкретному випадку необхідно встановлювати, як хвороба впливала на психіку винної особи під час вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння і чи могла ця особа внаслідок хвороби усвідомлювати значення своїх дій чи керувати ними [5, с. 473-474]. До психічних хвороб відносять шизофренію, параною, маніакально-депресивні психози, епілепсію, деякі реактивні психози тощо. Водночас до психічних хвороб не відносять психопатію [8, с. 232].

Недоумство в польській доктрині кримінального права та психіатрії класифікують як вроджене і набуте. Раніше виділяли три стадії недоумства: ідіотію, імбецильність та дебільність. Сьогодні ж польська наука кримінального права та психіатрія залежно від коефіцієнта інтелектуального розвитку користується іншою шкалою: глибоке недоумство (IQ нижче 20), значне недоумство (IQ 20–34), помірковане недоумство (IQ 35–49), легке недоумство (IQ 50–69), обмеженість інтелектуального розвитку (IQ 70–84) [8, с. 204].

Іншими психічними розладами в основному вважають решту патологічних відхилень у психіці людини. Крім того, до таких розладів відносять деякі розлади, що не мають патологічного характеру, наприклад різні психічні аномалії, що стосуються емоційної, вольової та мотивувальної сфери. Щодо цього Апеляційний суд у Кракові у вироку від 7 вересня 2005 року зазначив, що до інших психічних розладів, які впливають на осудність особи, слід відносити не лише патологічні розлади, але й фізіологічні стани, наприклад стан сильного душевного хвилювання, який подеколи може значно обмежувати або й взагалі виключати можливість як усвідомлювати свої дії, так і керувати ними [9].

У польській доктрині кримінального права до інших психічних розладів відносять також розлади психіки, що є наслідком таких хвороб, як хвороба Альцгеймера, рак мозку, цукровий діабет, патологічне сп'яніння тощо. Деякі науковці до цього типу психічних розладів відносять також гіпноз, під впливом якого відбувається вчинення діянь [10, с. 212].

Як уже зазначалося вище, у польській доктрині кримінального права неосудність визначається нездатністю особи усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними. Психічна хвороба, недоумство чи інший розлад психіки, коли особа не здатна усвідомлювати негативне значення своїх дій для оточуючих, для суспільства, може бути причиною

неосудності. Відсутність можливості керувати своїми діями має місце тоді, як зазначає А. Цоль, коли особа не може утриматися від неадекватної, протиправної та суспільно небезпечної поведінки, або внаслідок того, що вона не усвідомлює її значення, або внаслідок того, що психічні розлади не дозволяють їй цього зробити [5, с. 476].

У § 2 статті 31 КК Республіки Польща визначено також поняття обмеженої осудності. Отже, відповідно до кримінального законодавства обмеженою осудністю вважається такий стан особи, коли вона під час вчинення злочину мала значно обмежену спроможність усвідомлювати значення своїх дій чи керувати ними. Тлумачачи зміст § 2 статті 31 КК Республіки Польща, польські науковці зауважують, що цей параграф слід розглядати у взаємозв'язку з § 1 цієї ж статті, де йдеться власне про поняття неосудності. Тому, зазначають вони, джерела обмеженої осудності, як і неосудності, одні і ті самі: психічна хвороба, недоумство та інші психічні розлади [5, с. 476-477].

Стан обмеженої осудності в Республіці Польща не виключає кримінальної відповідальності особи, а є лише обставиною, що пом'якшує покарання. Наприклад, у разі встановлення відносно особи стану обмеженої осудності суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання, що за своєю суттю відповідає інституту призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено законом в Україні.

Різновидом осудності за українським кримінальним законодавством є обмежена осудність. Відповідно до закону (стаття 20 КК України) обмежено осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Як і у польському кримінальному законодавстві, в українському обмежена осудність не скасовує кримінальної відповідальності, її правова природа полягає в тому, що вона є лише пом'якшуючою щодо покарання обставиною, передбаченою самостійною нормою Загальної частини КК України. Визнання особи обмежено осудною враховується судом під час призначення покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (частина 2 статті 20 КК України).

Крім того, слід враховувати ще одну ситуацію. Наприклад, особа під час вчинення злочину була осудною, але після його вчинення (до винесення вироку) захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Як правильно вчинити в такому ви-

падку? Звернемося до частини 3 статті 19 КК України, де передбачено, що покаранню не підлягає особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до винесення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. Згідно із законом до такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, а після видужання така особа (на відміну від особи, визнаної неосудною) може підлягати покаранню. Слід зауважити, що покарання така особа нестиме на загальних підставах.

Інститут вікової неосудності закріплено в кримінальному праві Республіки Польща. Відповідно до § 1 статті 10 КК Республіки Польща загальний вік, відколи може наставати кримінальна відповідальність у Республіці Польща, – це 17 років. Однак досягнення цього віку не означає, що до такої особи слід застосовувати такі ж жорсткі заходи, як і до повнолітніх. Стосовно неповнолітніх осіб, що вчинили злочин, кримінальний закон передбачає, зокрема, певні переваги. Наприклад, на підставі § 4 статті 10 КК Республіки Польща до неповнолітніх осіб, що вчинили злочини невеликої тяжкості (так званий *występek*), кримінальний закон зобов'язує суди замість покарання застосовувати виховні або медичні заходи, якщо обставини справи свідчать про доцільність застосування таких заходів. Крім того, згідно з § 2 статті 54 КК Республіки Польща до неповнолітнього не може застосовуватися покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Також § 1 статті 54 КК Республіки Польща зобов'язує суди, призначаючи неповнолітнім покарання, керуватися настановою, що неповнолітніх, насамперед, потрібно перевиховувати.

Кримінальне законодавство Республіки Польща, як і України, щодо деяких, визначених у § 2 статті 10 КК Республіки Польща, злочинів встановлює занижений вік, відколи може наставати кримінальна відповідальність, – 15 років. Однак відповідальність за вчинення злочинів до досягнення особою 17-річного віку в Республіці Польща не є беззастережною, як в Україні. Така відповідальність передбачається за наявності низки умов, зокрема таких: а) неповнолітній на момент вчинення злочину досяг 15-річного віку; б) неповнолітній вчинив один зі злочинів, передбачених § 2 статті 10 КК Республіки Польща; в) обставини справи, а також ступінь її розвитку, умови, в яких неповнолітній виховується, мають свідчити про доцільність притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності, особливо коли виховні заходи, що застосовувалися до неповнолітнього раніше, не мали належного впливу.

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за українським кримінальним законодавством, визначено у статті 22 КК України. Зокрема, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Особи, що вчинили злочин у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності лише за ті злочини, перелік яких встановлюється частиною 2 статті 22 КК України.

Висновки

Польське кримінальне законодавство, на відміну від українського, не містить законодавчого визначення суб'єкта злочину. Водночас у ньому передбачено, що злочин може вчинити лише людина, та встановлено критерії, відповідно до яких вона притягується до кримінальної відповідальності. Підставою для кримінальної відповідальності в польському кримінальному праві є вчинення суспільно небезпечного, винного та протиправного діяння, забороненого кримінальним законом під загрозою покарання. Суб'єктом втручання в діяльність судових органів за законодавством Республіки Польща може бути фізична осудна особа, що досягла 17-річного віку. Крім того, на відміну від українського, польським законодавством враховується ступінь розвитку неповнолітнього під час вирішення питання про притягнення його до кримінальної відповідальності. Наголосимо також, що серед переліку злочинів, передбачених § 2 статті 10 КК Республіки Польща, немає злочину, передбаченого статтею 232 КК Республіки Польща.

В статье исследован субъект преступления, предусмотренного статьей 232 Уголовного кодекса Республики Польша. Осуществлена характеристика признаков субъекта преступления за вмешательство в деятельность судебных органов Республики Польша. Определено, что субъектом вмешательства в деятельность судебных органов по законодательству Республики Польша может быть физическое вменяемое лицо, достигшее 17-летнего возраста.

Ключевые слова: вмешательство в деятельность судебных органов, субъект преступления, деяние, вменяемость, невменяемость, уголовная ответственность.

In this article is studied subject of the crime, determined in the article 232 of the Criminal Code of the Republic of Poland. It is characterized the features of subject of the crime related to interference in the judiciary of the Poland Republic. It is determined that according the legislation of the Poland Republic, physical sane person, older 17, might be the subject of crime related to interference in the judiciary.

Key words: interference in the judiciary, subject of crime, acts, sanity, insanity, criminal liability.

Список використаних джерел:

1. Kodeks karny : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku // Dziennik Ustaw. – 1997. – Nr. 88. – Poz. 553.
2. Кримінальний кодекс України : станом на 5 квітня 2001 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2001. – 143 с. – (Бібліотека офіційних видань).
3. Prawo karne materialne. Część ogólna / [M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa i in.]; pod. red. M. Mozgawy. – Kraków : Zakamycze, 2006. – 468 s.
4. Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czynny popełnione pod groźbą kary : Ustawa z dnia 22 października 2002 r. // Dziennik Ustaw. – 2002. – Nr. 197. – Poz. 1661.
5. Kodeks karny. Komentarz: w 3 t. / [G. Bogdan, A. Zoll i in.]; pod. red. A. Zoll. – Warszawa : Wolters Kluwer Polska, 2007. – Т. 1: Część ogólna: komentarz do artykułów 1 – 116 kodeksu karnego, 2007. – 1290 s.
6. Александров Ю. Кримінальне право України. Загальна частина : Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. Александров, В. Клименко. – Київ : МАУП, 2004. – 328 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Тація, В. Борисова, В. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. Баулін, В. Борисов, В. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.
8. Psychiatria w procesie karnym / [M. Cieślak, K. Spett, A. Szymusik, W. Wolter]; red. nauk. M. Cieślak. – Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze, 1991. – 493 s.
9. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 7 września 2005 r. II Aka 117/05 // Krakowskie Zeszyty Sądowe. – 2005. – Z. 10. – Poz. 24.
10. Wolter W. Nauka o przestępstwie : analiza prawnicza na podstawie przepisów części ogólnej kodeksu karnego z 1969 r. / W. Wolter. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – 362 s.